

NEGATIVNÍ DŮSLEDKY ETNICKÉ DEFINICE SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ ROMSKÝCH POPULACÍ

ŠTĚPÁN MORAVEC

Štěpán Moravec, ředitel Terénních programů, Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., Sokolská 18, 120 00 Praha 2, e-mail: Stepan.Moravec@clovekv tisni.cz

Text je upravenou částí studie Nástin problému sociálního vyloučení romských populací, která byla vypracována pro MPSV jako součást výzkumného projektu HS108/03 „Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených lokalit“ a bude v r. 2006 publikován ve sborníku Romové v osidlech sociálního vyloučení (editoři Marek Jakoubek a Tomáš Hirt).

V interakci mezi sociálně vyloučenými Romy a veřejnými institucemi hraje klíčovou roli porozumění aktérů těchto institucí sociálně vyloučeným a naopak. Mylné pochopení problému situace sociálně vyloučených, kteří jsou zároveň Romy, má mnoho podob, ale vždy se v zásadě jedná o variace na totéž téma: přetížení či přecenění právě romství nebo *ethnicity* - a tedy předpokládané příslušnosti k *etniku* nebo jeho části, zejména (většinou neexistující) místní romské *komunitě* - na úkor pochopení individuální situace a jednání toho kterého občana.

Etnizující pojetí nutí vnímat Romy v České republice jako jednodílnou skupinu a problém sociálního vyloučení a chudoby části romské populace jako problém soužití dvou skupin. Romové v České republice žádnou takovou jednodílnou skupinou, „komunitou“ nejsou, jako jí nejsou Češi žijící v České republice. Romská populace v ČR je tvořena lidmi, kteří žijí v různých sociokulturních prostředích, mají a spoluvytvářejí tedy různé kulturní vzorce, různě utvářejí svou identitu (tedy i své romství), jsou v různé míře společensky a ekonomicky úspěšní.

Protože celý problém sociálně vyloučených romských populací je v posledku především problémem jednotlivých lidí, musí případné pokusy o změnu stavu působit na individuální úrovni. To znamená především měnit prostředí veřejných institucí, které jsou do věci zainteresovány na lokální úrovni, a to tak, aby dávaly prostor pro individuální přístup k jednotlivým *klientům* (to se týká Úřadů práce, sociálních odborů obecních úřadů, oddělení sociálně-právní ochrany dítěte, policie atd.).

Dále to znamená zavádět do praxe nástroje individuálně zaměřené intervence, tedy sociální práce či širěji sociálních služeb, nabízených jednotlivcům a rodinám. Perspektiva etnicity či romství zde vede spolehlivě na scestí. Autor ze zkušenosti své a zkušenosti svých kolegů – sociálních pracovníků - může tvrdit, že neexistuje nic jako „etnický klient“, „romský klient“. Klienti jsou různí a liší se od sebe tisíci různými způsoby. To neznamená, že by klienti z prostředí sociálně vyloučených městských enkláv neměli (ve statistickém smyslu) svá sociokulturní specifika. Ale většina toho, s čím poskytovatel sociální služby pracuje, pokud pracuje dobře, je adekvátní pojímat jako individuální rysy a projevy, uchopitelné pojmovými nástroji psychologie a sociální psychologie, a proto nezakládá žádnou „romskou“ sociální práci. Klienti sociální služby, na jejímž provozu se podílí autor této stati, například poměrně často nedodržují dohodnuté termíny schůzek a úkolů, po krátké době přestávají spolupracovat nebo přistupují ke společné práci na zakázce nestrukturovaně. To má však vždy individuální příčiny a souvislosti, které je třeba u každého klienta promýšlet zvlášť. Může se jednat o specifikum sociokulturního prostředí, na které je autorův program zaměřen, a toto specifikum patrně patří k subkultuře sociálně vyloučených Romů, ale to nesmí vést k tomu, že sociální pracovník zanedbá individuální perspektivu chápání svého vztahu s klientem. Proto nikdy nebude napsán užitečný manuál pro sociální pracovníky s názvem „10+1 způsob, jak udržet spolupráci s romským klientem“. Protože z pohledu individuální sociální práce není nic jako romský klient, není na místě zavádět „etnické“ či „romské“ sociální služby. „Romské občanské poradny“ či „romští terénní pracovníci“ jsou konceptuální omyl. Nejúspěšnější sociální služby, které dovedou poskytnout nejadekvátnější pomoc sociálně znevýhodněným nebo ohroženým Romům, nejsou ty, které jsou vytvářeny pro Romy, nýbrž ty, které dokáží poskytnout specifickou pomoc s daným komplexem problémů či starostí všem sociálně vyloučeným a ohroženým s ohledem na jejich individuální situaci, v níž něco jako kultura, sebeidentifikace nebo fyzický vzhled mohou, ale nemusí hrát roli.²⁶ Snaha vytvořit programy „pro Romy“ obvykle vede k mylnému závěru, že poskytovateli těchto programů mají být Romové, protože jen oni mohou rozumět svým klientům. Dále je obvykle přehlížena potřeba budovat know-how dané služby na obecných poznatcích a zkušenostech z oblasti sociální práce, a to na základě nevysloveného předpokladu, že sociální práce s Romy vyžaduje nějaké úplně jiné know-how. Tak se sociálními pracovníky stávají lidé bez potřebných kompetencí, protože namísto podle svých schopností a

²⁶ Příkladem může být středisko podpory rodiny Střep, o.s., Praha, které rozvinulo a provozuje velmi úspěšné a unikátní prevenční a intervenční programy pro rodiny, jimž hrozí odebrání dítěte do ústavní výchovy. V některých letech tvořily až polovinu klientských rodin v tomto programu rodiny romské. Program přesto nikdy nevytvořil žádnou metodiku práce s romskými rodinami, její personál tvoří lidé, vybraní na základě svých profesionálních předpokladů bez ohledu na etnicitu, a organizace Střep nikdy nežádala o peníze z „romských“ grantů. Podobně DOM, o.s. jehož klienti – lidé opustivší prostředí ústavní výchovy - jsou také nejméně z poloviny Romové.

dovedností jsou vybírání podle (nejasně definované, a tudíž i nejasně určované) etnicity. Takové služby jsou pak poskytovány v nízké kvalitě a jsou málo účinné, nebo dokonce klientům škodí.²⁷

Podobná situace nastává mnohde v praxi obecních samospráv a úřadů. Problém sociálně vyloučených a ohrožených občanů je pochopen jako problém místní „romské komunity“. (Přestože, jak jsme už uvedli, místní romské populace ve většině případů jako komunity nefungují.) Za nástroj jeho řešení je zvolen – romský poradce. Protože Romové jsou zvláštní, odlišní, jiní, musí být tímto poradcem někdo, kdo bude chápat jejich specifika – musí být Rom. Tak se osobou, zodpovědnou v té které obci za řešení vážného sociálního problému, stane začasté člověk, který nemusí nic vědět o sociální politice, sociální práci, právu nebo komunitním organizování. Stačí, když je Rom, což často znamená, když má tmavou pleť. V mnoha obcích jsou „romskou problematikou“ pověřeni lidé, kteří buď svou práci dělají velice špatně, nebo žádnou reálnou činnost nevyvíjejí.²⁸ Někdy jsou to dokonce příslušníci vlivných romských rodů, zapojení se svými příbuznými do nelegálních aktivit. Komunální politici je někdy používají jako alibi, když je položena otázka, jak obec řeší problém sociálního vyloučení části svých občanů. Někdy obec odkazuje problém do kompetencí nějaké „etnické komise“. Přitom se vesměs jedná o problém přístupu části občanů k bydlení, zaměstnání a službám, nebo o problém soužití mezi jednotlivými domácnostmi. Někdy se městská exekutiva snaží jednat s nějakými „zástupci“ nebo „autoritami“ místní „komunity“. Protože žádná komunita není, žádné její autority se nenajdou, nebo se jedná o samozvance, takže tato strategie také notoricky krachuje. Stejně dopadají pokusy řešit problémy, které mají svůj základ v situaci a jednání jednotlivých občanů, apelem na to, „aby se Romové dohodli mezi sebou“, případně „aby si Romové udělali pořádek mezi sebou“. Takový požadavek je nejen neproduktivní, ale také naprosto neoprávněný.

Optika etnicity způsobuje, že na občany, kteří jsou náhodou v nějakém smyslu Romy, se hledí jako na zvláštní případy, i když v jejich situaci a potřebách není zrovna nic, co by se skutečností, že jsou Romové, souviselo. Autor byl například přítomen jednání, na kterém občan žijící v městské ubytovně žádal, aby si mohl do ubytovny nastěhovat vlastní nábytek. Úředník technických služeb města jeho žádost odmítl s tím, že „společnost už udělala pro Romy dost.“ V jiném městě rodina, která ztratila v důsledku havárie bydlení,

²⁷ Více k tomuto tématu viz Moravec, Š.: *Sociální služby v prostředí romských společností: problém etnicity poskytovatele* In Jakoubek, M., Hirt, T. (editoři): *Romové: kulturologické etudy*, Aleš Čeněk, Plzeň 2004

²⁸ ... a naproti tomu je mnoho velmi dobrých romských poradců, Romů i „ne-Romů“. Podstatou naší argumentace je, že na takový post mají být vybírání lidé podle svých schopností a zkušeností, ne podle své „etnicity“.

požádala obecní úřad o poskytnutí pokoje opět v městské ubytovně. Město na přechodnou dobu vyhovělo, ale další vstřícné kroky blokovalo s tím, že klient se „dost nesnaží řešit svou situaci sám“. Celá rodina se přitom snažila, seč mohla. Navíc v ničem neodpovídala obvyklé představě o „nepřízpůsobivých“ - byla zcela funkční, otec byl zaměstnaný. Protože ale ve smyslu fyzického zjevu to byla rodina romská, úředníci automaticky předpokládali, že členové rodiny nebudou dost snaživí, a považovali za vhodné je vychovávat. Proto podmiňovali spolupráci, která konec konců byla jejich pracovní povinností, tím, že se rodina „bude víc snažit“.

Pro větší názornost si nyní dovolíme uvedené omyly zparodovat. Představme si, že v nějakém městě v důsledku zemětřesení chybí bydlení pro dvě stě osob. Město se po letech rozhodne problém řešit, a to proto, že bezdomovci přespávají na místech, kde je to zakázáno, a začínají být na obtíž. Většina bezdomovců má tmavou pleť, protože často pobývají na slunci. Místní politici a pracovníci městské exekutivy si proto navyknou celé téma pojímat jako „problematiku Opálených“, přestože jde zjevně o problém bezdomovectví. Představme si dále, že se samospráva rozhodne řešit tento problém tak, že pověří nějakou osobu, aby vytvořila „Obecní koncepci integrace Opálených“. Tato osoba neví nic o bydlení ani o problému bezdomovectví, sama bydlí, ale je opálená z dovolené na Jadranu, takže se předpokládá, že bude „Opáleným“ rozumět. Dále začne samospráva hledat v „opálenecké komunitě“ nějakou neformální autoritu, která má zajistit, aby se „Opálení“ mezi sebou dohodli, kdo z nich bude kde přespávat, a posléze se navzájem kontrolovali, zda dohodu dodržují. Pokud nějaká opálená, ale dejme tomu bydlící osoba přijde na městský úřad požádat o pomoc například ve věci havárie vody ve svém obecním bytě, je jí pomoc odmítnuta s tím, že pro „Opálené“ už obec udělala dost. V interview pro regionální noviny starosta řekne, že problém „Opálených“ je složitý, ještě ho nevyřešil nikdo na světě a musí se o něj postarat především stát. Uvede ale, že obec má poradce pro opáleneckou komunitu, který se problémem zabývá.

Struktura zvláštních přístupů, politik a kapacit „pro Romy“, ROMOSVOD, prochází celým pojednávaným problémem, od přístupu úředníků k jednotlivým lidem přes politiku obcí a krajů až k dosavadní centrální státní politice. Romští poradci, koordinátoři, romští sociální pracovníci, etnické komise – to všechno bylo vytvořeno s úmyslem problém řešit, ale jak se sociální a ekonomická situace Romů v ČR vyvíjela k větší segregaci, přestávají tyto mechanismy vyhovovat a často působí opačně – místo aby segregaci oslabovaly, posilují ji. Svádějí problémy Romů do pasti zvláštních etnických zařízení, která ale nemají dostatečný mandát, prostředky, nebo jsou špatně personálně zajištěná, takže řešení nenabízejí. Nejedná se přitom o detaily. Autor zná z praxe řadu případů, kdy špatně

pracující romští poradci za sebou nechávají doslova zmařené životy. Romská matka se na poradce obrátí s prosbou, aby jí pomohl v situaci, kdy hrozí, že jí bez závažných důvodů odeberou dítě do ústavní výchovy. (Taková situace nastává dosti často, a nenastávala by, kdyby orgány sociálně právní ochrany dítěte fungovaly tak, jak mají.) Poradce, který nemá s takovou pomocí žádné zkušenosti a jehož jedinou kvalifikací pro post „romského poradce“ je tmavá pleť, považuje případ za „svůj“, a proto nekontaktuje žádné odborníky (sociálního pracovníka, právníka), „pomáhá“ klientce na svou pěst, a protože postupuje nestrukturovaně a nesprávně, rodina je nakonec rozbita, k čemuž by bylo nemuselo dojít, kdyby matka byla měla možnost obrátit se na odbornou pomoc.

Je na čase zlepšovat praxi standardních obecních a státních byrokratických kapacit tak, aby uměly pomoci občanům z jakéhokoliv sociokulturního prostředí řešit jejich problémy, a aby necitlivostí přístupu nezpůsobovaly nové. To platí pro sociální a bytové odbory obecních úřadů, odbory sociálně právní ochrany dítěte, úřady práce, policii, školy a další instituce. Protože změna k lepšímu v této oblasti těžko nastane sama od sebe, je na místě, aby ji nějaká instituce na úrovni obcí nebo krajů zaštiťovala. Nechť tato instituce naváže na to dobré z praxe romských poradců a koordinátorů (tedy těch, kteří dělají to, co dělat mají), a nechť je jasně zřízená pro politiku „sociálního začleňování“ nikoliv pro veškeré záležitosti všech Romů z regionu. Sociální vyloučení se navíc netýká jen Romů, a pokud už jde o Romy, netýká se jich všech, takže romský přívlastek tu není úplně na místě nejen vzhledem k určení takové instituce, ale ani vzhledem ke skupině občanů, kterým by tvorba a koordinace politik v oblasti boje se sociálním vyloučením měla prospět. Na názvu ovšem až tolik nezáleží. Podstatné je, aby taková instituce měla jasně definovanou náplň, té odpovídalo její personální obsazení (podle profesionálních, nikoliv „etnických“ kritérií), aby regionální a místní samosprávy její činnost politicky podporovaly. Jedna z praxí veřejných institucí ilustruje strukturu ROMOSVODU takřka dokonale. Jde o faktickou absenci terénní sociální práce v repertoáru české sociální správy. Je nabíledni, že jedním z hlavních nástrojů řešení problému sociálního vyloučení *vůbec* musí být kvalitní sociální práce. Sociální pracovník musí mít prostor a kvalifikaci pro skutečně individuální přístup ke klientovi a musí mít možnost ho kontaktovat v jeho přirozeném prostředí. V zemích západní Evropy je běžné, že terénní sociální práci vykonávají protějšky českých sociálních odborů na obecních úřadech. V Česku se touto činností zabývá několik neziskových organizací a stát dotuje místo terénního sociálního pracovníka v podstatě pro romské klienty na obcích, které o to zažádají. Všechny tyto aktivity mají ale omezený, tak říkajíc pilotní charakter, a zdaleka nepokryjí reálnou potřebu. Sociální odbory obecních úřadů v naprosté většině obcí mají kapacity jen na to, aby vyplácely dávky sociální péče/pomoci, ale ne na to, aby klientům poskytovaly poradenství nebo s nimi realizovaly

sociálně-terapeutické plány. Veřejná správa patrně pohlíží na terénní sociální práci jako na zvláštnost pro zvláštní cílové skupiny, jako jsou uživatelé drog, lidé s psychiatrickou diagnózou a – Romové. Praxe přitom ukazuje, že v místech, kde terénní sociální pracovník nebo pracovníce pracuje a pracuje dobře, je žádán/a o pomoc zdaleka ne jen Romy. Je tedy jasné, že poptávka po takové sociální službě existuje mezi všemi nemajetnými Čechy, nejen mezi Čechy romského původu. Stát, regiony a obce by proto měly zařadit terénní sociální práci pro chudé domácnosti buď do nabídky sociálních služeb, jejichž dostupnost bude garantována, nebo přímo do povinné praxe sociálních odborů obecních úřadů. Kde je chudoba, má být i sociální práce. Jenže ta nejviditelnější chudoba má v Česku speciální nálepky – bezdomovectví, romství. Na terénní sociální práci a další strategie boje proti chudobě se proto zřejmě nahlíží jako na specialitu pro speciální kategorie občanů. Tento poznatek je možné zobecnit: *to, že česká městská chudina je z velké části tvořena Romy, způsobuje, že chudoba není veřejné téma, protože se o ní referuje jako o problému Romů.* Tato situace se bude muset změnit, pokud v budoucnu významně přibude „ne-romských“ domácností s příjmem na úrovni životního minima, které se dostanou do podobného bludiště dluhů, institucionálních překážek a bezvýchodných situací, ve kterém se dnes nacházejí nejchudší Romové.

Z hlediska politiky státu je koncept „romského etnika“ a „romské komunity“ zavádějící ještě v dalších ohledech. Za prvé odvádí pozornost od lokálního charakteru celého problému. Je nesporné, že mnoho vlivů, které utvářejí a utvářejí tuto situaci, má celostátní charakter: struktura a fungování sociální správy, systém dávek sociální podpory a sociální pomoci/péče, nedostupnost levného bydlení, institucionální diskriminace, která je v zásadě všudypřítomná. Další vlivy jsou společné celým rozsáhlým částem země, zejména strukturální nezaměstnanost v západních a severních Čechách a na severní Moravě. Ale mnoho komponent této situace má lokální charakter a největší intervenční potenciál je v rukou místních institucí. Jak známo, stát má jen omezené možnosti, jak praxi místních institucí ovlivnit. Ve věcech, které obce spravují v samostatné působnosti, jako je například nakládání s obecními byty, nemají ústřední orgány státní správy téměř žádný vliv. V oblasti přenesené působnosti je zase nemožné ovlivnit významně kvalitu, s jakou obce své povinnosti vykonávají. Ministerstvo práce a sociálních věcí stěží přímo ovlivní to, jak fungují jednotlivé sociální odbory obecních úřadů nebo oddělení sociálně-právní ochrany dítěte. Intervence, které by měly zlepšit situaci sociálně vyloučených Romů, by proto kromě sociálních služeb, nabízených jednotlivým klientům na základě jejich individuálních potřeb, měly mít také podobu kvalitního komunitního organizování. Tím se míní ovlivňování prostředí veřejných institucí – obecních úřadů, úřadů práce, škol, místních neziskových organizací atd. – tak, aby obsahovalo co nejméně bariér pro lidi ze

sociokulturně znevýhodněného prostředí a aby těmto lidem nabízelo co nejvíce možností svou situaci zlepšit. Plošná opatření mají jistě svůj význam, ale hlavním nástrojem změny musí být sociální práce, zaměřená na individuálního klienta, a komunitní organizování, zaměřené na lokalitu. Toto komunitní organizování by mělo obsahovat prvek koordinace a spojování všech aktivit, které mohou na místě přispět ke zlepšení situace: sociální práce, komunitní práce, vzdělávání dětí, programů pro volný čas, nástrojů politiky zaměstnanosti atd. Nyní totiž v mnoha obcích probíhají smysluplné aktivity, které ale nejsou logicky provázané, a to snižuje jejich účinek. (Děti mohou chodit na doučování, ale nikdo nepomůže jejich rodičům s katastrofální bytovou situací. Dospělí mohou pracovat pro obec v rámci veřejně prospěšných prací, ale jejich děti nemají kde a jak trávit volný čas a podobně.) Protože chudoba a sociální vyloučení místních romských populací má podobu začarovaného kruhu navzájem se ovlivňujících a posilujících faktorů, musí mít snahy o ovlivnění tohoto problému, mají-li být účinné, podobu intervence ve všech problematických momentech najednou. Od lokálního pojetí problému a tedy i jeho řešení ale odvádí pozornost etnizující chápání věci. „Soužití etnik“ se totiž jeví jako celospolečenský problém, který je proto zdánlivě možné řešit jen plošně a z centra.

Za druhé, pojmem-li „romskou problematiku“, tedy i problém sociálně-ekonomické situace části českých Romů, jako problematiku postavení „etnika“ nebo „národnostní menšiny“, vede to k tomu, že mezi otázky sociální a ekonomické povahy se začnou plést taková témata, jako je identita Romů, jejich jazyk, tradice, nebo národní emancipace.

Přestože přísně vzato není romská identitní politika tématem této stati, nechceme toto téma odbyť jednou větou. Jde o téma důležité a pro mnoho lidí citlivé. Musíme tedy vyjasnit, jaký by podle nás měl být vztah mezi sociální politikou, která by měla prospět chudým Romům, a politikou romské identity, potažmo romskou *národnostní* politikou, které tu bezesporu jsou a na poli „romské problematiky“ hrají významnou roli.

Autor se mnohokrát setkal s názorem, že sociální a identitární politiku od sebe nelze oddělit, protože účast na ní či přímo přijetí romského etnicko- či národně-emancipačního programu je důležitou podmínkou sociálního vzestupu, a tedy integrace i těch nejchudších Romů. Možné to je. Je však na těch, kteří to tvrdí, aby své tvrzení podepřeli fakty. Příběhy, které mají tuto souvislost dokazovat, obvykle vypadají nějak takhle: „když jsem začal/a studovat střední/vysokou školu, začal/a jsem se seznamovat s naší (rozuměj romskou) historií, s našimi tradicemi, s tím, co je to romský národ. To mi pomohlo pochopit, kdo jsem, být hrdý/á na svůj původ a díky tomu jsem úspěšný/á.“ Jasně z toho

vyplývá, že identifikace s romským národním či etnorevitalizačním programem je pozitivní nabídkou.

Autor nechce ani v nejmenším zpochybňovat význam takové sebeidentifikace pro mnoho Romů, mezi nimiž má přátele a kolegy. Bystrému čtenáři ale asi neuniklo, že náš příběh nezačíná na ubytovně pro neplatiče, ale na škole vyššího stupně. Lidé, kteří tyto příběhy vyprávějí, byli nejprve alespoň minimálně ekonomicky zajištěni a společensky úspěšní. Na začátku jejich úspěchu vesměs nebylo národní uvědomění, ale jejich vlastní talent, nebo dobré rodinné zázemí, jejich vlastní pevná vůle a rozhodnutí něco dokázat, konkrétní člověk, který je podpořil, štěstí... Přijetí národní identity jim pak pomohlo najít jejich místo v moderní společnosti a tím i stavět dál na dosaženém úspěchu.

Autor a jeho spolupracovníci mají zkušenost, že nejchudší Romové na identitní politiku nereflktují, protože neodpovídá jejich reálným potřebám. Nečtou romský národnostní tisk, protože nečtou vůbec, a protože se v něm málokdy píše o něčem, co by je zajímalo. I kdyby tedy to, co je může vytáhnout z bídy, byl romský národ, není jak jim ho nabídnout, protože taková nabídka pro ně není srozumitelná. Z projevů národního probuzení (které, zopakujme to, je v našem chápání dějinných procesů ve skutečnosti *národním tvořením*) jsou jim blízké pouze ty, které využívají jim více nebo méně známého romského *folklóru*²⁹. Dostáváme se tak k tomu, proč je pojem „romská problematika“ zavádějící. Směšuje problém krajní chudoby jedné části Romů s poptávkou po pozitivní sebeidentifikaci jiné části Romů. Diskurz „romské problematiky“ se ustavil v první polovině devadesátých let, kdy ten veřejně nejviditelnější problém měli všichni Romové společný: byla jím rasistická nenávisť neonacistů a neofašistů. Situace se od té doby ale podstatně změnila. Zločiny rasismu jsou tu sice dál, ale přibýly nové problémy, které nejsou dobře popsitelné, a tedy ani řešitelné, výlučně v pojmech rasismu a diskriminace. Romská populace se, stejně jako celá česká populace, více diferencovala na úspěšné a neúspěšné, bohaté a chudé. Diskurz „romské problematiky“ zaostal za tímto vývojem. Agenda „práce a sociálních věcí“ v ní

²⁹ Autor měl možnost zúčastnit se v roce 2002 mezinárodního sjezdu romských politických elit, který měl na programu mimo jiné i půldenní „družení s lidem“. V biografu v jedné z romských čtvrtí hostitelského města se na pódiu pod romskou vlajkou střídali delegáti sjezdu se svými projevy o panevropském romském národě, o setkání romského prezidenta (míněn prezident IRU – Mezinárodní romské unie) s papežem či s generálním tajemníkem OSN. Nebylo možné si nevšimnout, že „lid“, shromážděný v hledišti biografu, má ze „svých reprezentantů“ legraci.

Romské etnoemancipační aktivity se samozřejmě neomezují na slety mezinárodní „romské“ smetánky a nebylo by proto spravedlivé ztotožnit je s popsanou groteskou. Mezi romskými národními aktivisty je mnoho upřímně smýšlejících schopných lidí, kteří věří v užitečnost svého konání, a autor není takový vševěd, aby si dovolil tuto užitečnost jen tak zpochybňovat. Vše, co zde chceme říci, je, že podle naší zkušenosti není politika identity receptem na problém sociálního vyloučení nejchudších Romů. I naše zkušenost je však omezena prostředím, z něž pochází. Existuje-li „dobrá“ praxe z oblasti identitární politiky, která u konkrétních lidí přispěla k překonání jejich situace krajní chudoby, autor se s ní rád seznámí a svůj pohled na věc přehodnotí.

splynula s agendou „kulturní“, takže jejich agenti nevědí, co mají dělat. Diskuse o „romské problematice“ se v posledních letech vyznačuje zejména tím, že si v ní zúčastnění – romští aktivisté, romisté, sociální pracovníci, antropologové, státní úředníci - nerozumějí, protože každý mluví o jiných Romech – o těch „svých“.³⁰

Vůbec nechceme popírat, že aby se *jakýmkoliv* lidem, kteří se považují za Romy, v české společnosti dobře žilo, musí pro ně existovat nabídka pozitivně definované identity. I ten nejchudší člověk potřebuje mít pocit, že někam patří. Kultivovat veřejný prostor budováním pozitivního obrazu Romů, který jedni mohou přijmout za vlastní, a druzí se s ním seznámit a tak přehodnotit své předsudky, je zcela na místě. Je ale otázka, jak s takovou potřebou smysluplně nakládat v bezprostřední praxi sociální politiky, tedy například v sociální práci. Dosavadní praxe míchání všeho se vším se neosvědčila. Co má být vhodně *kombinováno*, musí být nejprve jasně *rozlišeno*.³¹ Domníváme se tedy, že není žádný důvod, proč by sociální politika státu, regionů nebo obcí měla za objekt svého zájmu volit Romy vůbec, *romské etnikum*.

³⁰ Navíc nikdo neví, kolik Romů kde žije, a v jakém postavení se jich kolik nachází, a to zmatečnost a nedorozumění jen podporuje. Neexistence reliabilních dat také snižuje efektivitu snah v oblasti sociální politiky.

³¹ Romský národnostní program je pak politický program jako každý jiný, a měl by být prostě nabídkou na volném trhu idejí. Je pak na těch, kterým je tato nabídka určena, zda ji přijmou nebo odmítnou. Nabídku pozitivní sebeidentifikace a emancipace mohou přinášet (a také přinášejí) i programy jiné. Mohou to být programy kolektivní akce proti chudobě či diskriminaci na ne-etnickém základě, program českého ne-etnického, *občanského*, národa nebo třeba katolicismus. Nabídka identity a emancipace, má-li být úspěšná, musí stavět jak na tom, za koho se její adresáti považují, tak na jejich konkrétních zájmech. A jak už jsme ukázali, ne všichni Romové se považují za součást romského *národa* a ne všichni mají stejné zájmy. Jako všude jinde na světě, velmi chudí lidé mohou mít jiné zájmy než ti, které chudoba netíží. Společný jazyk, představa tradic, společné kulturní kořeny, ba ani viditelné fyzické rysy a s nimi spojené ohrožení rasismem a diskriminací nemusí fungovat jako všemocné pouto mezi lidmi, kteří jinak mají odlišné životní podmínky. Zastánci a aktéři romské identitární politiky vyjadřují v poslední době obavy, aby agenda „sociální“ (kterou na poli „romské problematiky“ prosazuje od konce devadesátých let dvacátého století mimo jiné autorova domácí organizace Člověk v tísní) zase jednou nezatlačila do pozadí agendu „kulturní“, ať už se jí má na mysli přímo politika romské identity, nebo třeba studium romského folklóru. Tuto obavu autor nesdílí. Poptávka po studiu romské kultury (v antropologickém i uměnovědním smyslu) a po budování pozitivního obrazu Romů tu bude vždy a stát ji také bude vždy podporovat, i když se jeho priority přesunou do oblasti sociální politiky. Důraz na nejchudší Romy a jejich problémy ekonomické a sociální povahy však může vést k jinému příbuznému nechtěnému důsledku. Může příklonit veřejnou pozornost právě k určité *skupině* Romů (chudých, marginalizovaných, žijících v ghettech) a tím vyvolat dojem, že jiní Romové snad ani nejsou. Proto se všude snažíme zdůrazňovat, že „sociální“ diskurz se zdaleka netýká všech Romů, a že chudoba a sociální vyloučení nemají být považovány za atribut „romství“. Romové, kteří si se životem v této společnosti poradili, si nezaslouží, aby byli spojováni s vlastnostmi a situacemi, které mají příznak „problému“. Právě toto vyjasnění *celkového* obrazu Romů v ČR bylo prvotním důvodem, proč např. tým Člověka v tísní začal prosazovat sociální problematiku jako samostatný, jasně odlišený úhel pohledu (tedy v posledku prosazoval, aby se na „Romy jako celek“ zapomnělo úplně). Fakt, že „etnický“ či „národnostní“ úhel pohledu vede k neefektivním opatřením na poli sociální politiky, je druhým hlavním důvodem.

Příjemcem případné sociální intervence nechtě jsou sociálně vyloučení, ohrožení a marginalizovaní. Pokud jsou Romy a pokud to do jejich situace vnáší nějaká specifika, nechtě jsou tato specifika poznávána a brána v potaz.